

**C H Hermansson**

## De socialdemokratiska programrevisionerna

---

I denna artikel tittar CHH närmare på vad som hänt med vissa marxistiska grundbegrepp och partiets socialistiska målsättning i det socialdemokratiska partiprogrammet under åren 1920-75 och vad det betyder politiskt. Se även lästipsen efter artikeln.

---

*I den svenska socialismen — om jag får uttrycka mig så — har frågan om ägandet och övertagandet av produktionsmedlen aldrig spelat någon huvudroll. (Olof Palme 1975)*

Sveriges socialdemokratiska arbetareparti har under det senaste halvsekleet genomfört fyra revisioner av sitt partiprogram (om man inräknar det nya program som partikongressen i september detta år kan väntas anta). Årtalen för de fyra partiprogrammen skulle därefter vara: 1920 — 1944 — 1960 — 1975. I följande artikel görs en jämförelse mellan behandlingen av vissa väsentliga frågor i de fyra programtexterna. Det kan naturligtvis med fog anföras att en sådan redovisning inte säger särskilt mycket om det socialdemokratiska partiets politik eller förändringarna i denna. Frågan är hur mycket programtexterna överhuvud taget utsäger om det som kan benämnas den vid programmets antagande förhärskande socialdemokratiska ideologin. Ett studium av de socialdemokratiska programtexterna har emellertid sin betydelse eftersom trots det milsvida avståndet mellan faktisk socialdemokratisk politik och vad som står i partiprogrammet — hänvisningar ibland sker till programmets formuleringar. De socialdemokratiska partiprogrammen har också länge nyttjats som ett slags limsticka för att hålla kvar radikala grupper och personer inom partiet. ("Det parlamentariska läget tillåter tyvärr för närvarande ingen annan politik, men läs partiprogrammet! Där står allt vi vill göra.") Slutligen måste man — trots alla reservationer — räkna med en viss parallellitet i utvecklingen av politik, ideologi och program, även om de tre linjerna löper långt ifrån varandra.

Jämförelsen mellan de fyra partiprogrammen kan givetvis inte ta upp alla frågor, utan får begränsas till vad som kan anses belysande för socialdemokratins programutveckling.

Den avgörande förändringen i de socialdemokratiska programtexterna under denna tid skedde när 1920 års program ersattes av 1944 års. (Den avgörande förändringen av det socialdemokratiska partiets politiska inriktning hade skett redan tidigare. Programrevisionen släpade efter.) Ännu i 1920 års partiprogram fanns det starka inslag kvar av den marxistiska teorin som tidigare dominerat socialdemokratins idévärld. Dessa marxistiska inslag rensades i största utsträckning bort vid 1944 års programrevision. Det bör anmärkas att den kommitté som förberett det nya programmet icke var enig. Två reservanter, Georg Branting och Per Emil Brusewitz, framlade ett förslag till allmänna grundsatser som mycket nära anslöt sig till 1920 års program. När det kommunistiska partiet startade en programdiskussion 1943 (efter upplösningen av Kommunistiska internationalen, vars program dittills varit gällande även för den svenska sektionen) utsände centralkommittén den socialdemokratiska programtexten från 1920 som en del av det material partiorganisationerna skulle studera.

### Utsugningen döljs

Avtåget från marxismens positioner kan illustreras med behandlingen i de olika programmen av två så centrala begrepp i Marx' teori som utsugningen och klasskampen. Utsugning betecknar ju det förhållandet att lönarbetaren i produktionen tvingas producera ett värde, som

icke blott innesluter värdet av hans egen arbetskraft utan även ett mervärde. Detta mervärde fördelas mellan olika kapitalist-grupper. Utsugningen utgör i denna betydelse ett för det kapitalistiska produktionssättet normalt förhållande.

I 1920 års socialdemokratiska program spelar utsugningsbegreppet en central roll: ”Den privata äganderätten till produktionsmedlen var i äldre tider ett medel att tillförsäkra producenten hans produkt. Den kapitalistiska privategendomen har i stället blivit ett medel för de besittande att frånhända de arbetande frukterna av deras arbete. Denna kapitalistiska utsugning behärskar, om ock i växlande former, det moderna samhället och lämnar intet område därav oberört.”

Varför ville nu den socialdemokratiska programkommissionen slopa utsugnings-begreppet? Man påstod att det var svårt ”att utan vidlyftiga utläggningar klargöra dess innebörd eller ange dess tillämpningsområde”:

Den profit som är resultat av utsugningen kan inte utan vidare likställas med inkomst av kapital. Socialdemokratien är säkerligen inte villig att göra alla sparmedel och ränta därpå till föremål för sin kritik. Man hamnar strax i medgivandet, att det är kapital i stora mängder och den därav följande oproportionerliga inkomsten för vissa människor, möjligheten att leva utan arbete osv som konstituerar den utsugning som man vänder sig emot. Men då är det mycket lättare att vända sig direkt mot den ojämna fördelningen och klyftan mellan ägare och egendomslösa . .

Vad är kapital? Kapitalet är enligt den marxistiska teorin ett samhälleligt produktionsförhållande, närmare bestämt det dominerande produktionsförhållandet i det borgerliga samhället. Kapitalet består av varor, av bytesvärden, vilket dock icke innebär att varje summa av varor är kapital. För att en summa av bytesvärden skall fungera som kapital fordras det att den upprätthålles och växer genom att utbytas mot den direkta, levande arbetskraften. En nödvändig förutsättning för kapitalet är därför att det existerar en klass, som inte äger något annat än sin arbetsförmåga, dvs en klass av lönearbetare. Framställt på detta sätt blir kapitalförhållandet icke något komplicerat eller mystiskt. Om den socialdemokratiska programkommissionen fasthållit vid denna marxistiska begreppsbestämning hade den icke behövt hamna i den hopplösa teoretiska förvirring, som präglar det citerade stycket med dess åtskillnad mellan kapital i små mängder och kapital i stora mängder, likställande av kapital och sparmedel osv.

Det var inte första gången som socialdemokratiska revisionister försökt att få bort utsugningsbegreppet ur programmet. Till 1928 års socialdemokratiska partikongress hade Rickard Lindström väckt en motion med detta krav. Programkommissionen, i vilken satt P A Hansson, Möller, Wigforss, Sandler m fl ansåg emellertid icke grundade skäl för en revision på denna punkt vara framlagda. ”Själva det sakförhållande det gäller lär inte gå att ta bort ur grundsatserna utan att rycka ut en väsentlig del av socialistisk åskådning”, skrev den i sitt utlåtande.

1944 hade emellertid uppfattningarna förändrats hos den ledande socialdemokratiska kadern. Utsugningens sakförhållande togs bort ur programmet. Kvar fanns en formulering om att ”den klyvning av folket i en med särskilda privilegier utrustad herreklass och av denna beroende breda befolkningslager, som satt sin prägel på tidigare samhällsbildningar, och som där uppenbart tagit sig uttryck i fåtalets makt att tillägna sig frukterna av de mångas arbete ... icke heller försvunnit i de på ett privatkapitalistiskt produktionssätt vilande borgerliga samhällena”. Med detta allmänna uttryckssätt ville den socialdemokratiska programrevisionen ersätta utsugningsbegreppet för att uppnå större teoretisk klarhet! — Vid de följande programrevisionerna, 1960 och 1975, övergick man till formuleringen ”ojämn fördelning av inkomster och förmögenhet”, en formulering som kan låta ”neutral” men som i själva verket ingår i borgerlig teoribildning.

Schematiskt kan förändringarna på detta område framställas på följande sätt:

## UTSUGNINGEN

- 1920: ”Denna kapitalistiska utsugning behärskar, om ock i växlande former, det moderna samhället och lämnar intet område därav oberört.”
- 1944: Utsugningsbegreppet borta. ”... fåtalets makt att tillägna sig frukterna av de många arbetare ... icke heller försvunnit i de på ett privatkapitalistiskt produktions sätt vilande borgerliga samhällena”.
- 1960 Utsugningsbegreppet borta. ”Välfärdssamhället ... präglas fortfarande av en ojämn fördelning av egendom och inkomster”.
- 1975 Utsugningsbegreppet borta. ”Men det svenska samhället inrymmer samtidigt stora orättvisor. Dessa tar sig uttryck i en koncentration av ekonomisk makt, i en ojämn fördelning av inkomster och förmögenheter.”

## Klasskampen på undantag

Teorin om den kapitalistiska utsugningen står i direkt sammanhang med teorin om klasskampen. I 1920 års socialdemokratiska program tillmättes klasskampen mellan arbetare och kapitalister, mellan utsugare och utsugna en avgörande betydelse både för det kapitalistiska samhällets utveckling och för skapandet av ett socialistiskt samhälle. Det förklaras sålunda: ”Huvudorsaken till de lyten, som vidhäfta våra dagars civilisation, är nämligen det privatkapitalistiska produktions sättet, som lagt äganderätten till produktionsmedlen i ett mindretals händer, dömt flertalet till egendomslöshet och beroende samt gjort motsättningen mellan arbetare och kapitalister till det nutida samhällets bestämmande drag.” Vidare sägs att ”denna klasskamp skall icke upphöra, förrän samhället så omdanats, att den kapitalistiska utsugningen helt är upphävd, klassamhället fallet och massfattigdomen avskaffad”.

I en artikel i Tiden (nr 2/1942) påpekade Herbert Tingsten programmets marxistiska karaktär på denna punkt. Han skrev:

*”Klasskampen fattas, liksom i marxismen, som ett avgörande stadium i den sociala utvecklingen, och det förutsättes, att den segrande klassen skall uppnå ett totalt maktövertagande. Programmet innebär alltså icke, såsom stundom påstås, endast det triviala och av ingen bestridda påståendet, att sociala konflikter föreligger och att de är av stor betydelse för det historiska skeendet. Egendomligt är emellertid i främst rummet, att klasskampsprincipen oreserverat framföres och att klasskampen säges vara möjlig att bilägga först genom en socialistisk ordning, dvs en allmän socialisering.”*

I programrevisionens förslag till nya grundsatser saknades icke helt orden klasser och klasskamp. Men den tankegång, som man uttryckte med dessa ord, var ingenting annat än det av Herbert Tingsten såsom ”trivialt” betecknade påståendet att det existerar klasser och klasskamp. Däremot fanns ingenstans uttryckt, att motsättningen mellan lönarbetare och kapitalister är det nutida samhällets bestämmande drag. Ej heller att klasskampen först kan upphöra, sedan bourgeoisin störtats. Ej heller att kampen för det socialistiska samhället nödvändigt måste vara knuten till arbetarklassens kamp mot bourgeoisin i det kapitalistiska samhället.

Vad man gjorde vid den socialdemokratiska programrevisionen 1944 var att man kastade ut den marxistiska klasskampsteorin och ersatte den med en borgerlig teori om klasser och klasskamp. Ty, såsom Lenin uttrycker det i Staten och revolutionen, ”läran om klasskampen är inte skapad av Marx utan av bourgeoisin före Marx, och den är i allmänhet antaglig för bourgeoisin.”

Men vad som var antagligt för borgarklassen före Marx var icke antagligt för den svenska socialdemokratin av år 1960, den som skrev nytt partiprogram utifrån uppfattningen att man i

Sverige redan skapat "välfärdssamhället". Begreppet klasskamp finns överhuvud taget inte med i de avsnitt av programtexten som behandlar utvecklingen framåt, utan är antytt enbart i det historiska avsnittet där man talar om att arbetarklassen reste sig mot det kapitalistiska systemet. I övrigt talas i programtexten endast om att "kvardröjande klassgränser och sociala skillnader hindrar utvecklingen av samhörighet och solidaritet mellan olika grupper". Vidare sägs att "kampen för jämlikhet riktar sig mot alla slags klasskillnader", men vad som konstituerar klasserna klargöres inte.

Skrivningen i 1975 års nya program är i huvudsak likartad. I det historiska avsnittet finns dock en intressant ny formulering: "Genom organisationerna svetsades arbetarna samman till en klass och blev en makt i samhället." Den tankegång som kan finnas innesluten i denna sats fullföljs emellertid inte. Inte ens när det gäller vad som i programdiskussionen framförts som en huvudfråga, nämligen medbestämmande för löntagarna i företagen, talar programtexten om nödvändigheten av klasskamp, av arbetarklassens kamp mot kapitalistklassen. Det sägs endast: "Lagstiftningen ska ge löntagarna möjlighet att välja de vägar som effektivast leder fram till en demokratisering av företagen."

Schematiskt kan förändringarna på detta område framställas på följande sätt:

### **KLASSKAMPEN**

- 1920: "... gjort motsättningen mellan arbetare och kapitalister till det nutida samhällets bestämmande drag." "Denna klasskamp skall icke upphöra, förrän samhället så omdanats, att den kapitalistiska utsugningen helt är upphävd, klassamhället faller och massfattigdomen avskaffad."
- 1944 Orden klasser och klasskamp finns kvar i texten, men ges ingen central plats. Övergång från en marxistisk till en borgerlig teori om klasserna och klasskampen.
- 1960 Begreppet klasskamp finns inte med längre. Det talas om "kvardröjande klassgränser" och att "kampen för jämlikhet riktar sig mot alla slags klasskillnader", men vad en klass är definieras inte.
- 1975 I huvudsak samma formuleringar som i 1960 års program. Inte ens när det gäller att erövra bestämmanderätt för löntagarna i företagen talar programtexten om nödvändigheten av klasskamp.

### **Socialism med förbehåll**

I det socialdemokratiska partiets program av år 1920 formulerades partiets mål på följande sätt:

*"Socialdemokratin skiljer sig från andra politiska partier därigenom, att den vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation och genomföra de utsugna klassernas sociala frigörelse, till betryggande och utveckling av den andliga och materiella kulturen."*

— — —

*"Detta åter kan endast ske genom att upphäva den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen och lägga dem under samhällets kontroll och besittning samt genom att ersätta den nuvarande planlösa varuproduktionen med en socialistisk, efter samhällets verkliga behov planlagd, för välståndets höjande stegrad produktion."*

I 1920 års program förklaras i knappa och tydliga satser, att de arbetande massornas betryck först kan hävas i ett socialistiskt samhälle, att detta socialistiska samhälle måste skapas i och genom de utplundrade klassernas kamp mot bourgeoisin samt att det socialistiska samhället kännetecknas av samhällets besittning av och kontroll över produktionsmedlen och en därigenom möjliggjord planmässig behovsproduktion. Ingen tvekan om målet för

arbetarrörelsens kamp föreligger.

I det nya programmet av 1944 formulerades motsvarande avsnitt på följande sätt:

*”Socialdemokratins mål är att så omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation, att bestämmanderätten över produktionen lägges i hela folkets händer, flertalet frigöres från beroende av ett mindretal kapitalägare och den på ekonomiska klasser byggda samhällsordningen lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande medborgare.”*

Socialdemokratin skulle alltså inte längre helt omdana ”det borgerliga samhällets ekonomiska organisation”, dvs ersätta den kapitalistiska produktionsordningen med en socialistisk produktionsordning. Den ville endast så omdana det kapitalistiska samhället, att vissa allmänna krav blir uppfyllda. Hur socialdemokratins idealsamhälle ser ut är sedan en fråga om tolkning av de allmänna kraven. Här kan olika grupperingar inom partiet lägga in olika mening i orden.

I programtexterna av 1960 och 1975 har man bibehållit 1944 års formulering av socialdemokratins målsättning, med vissa mindre putsningar. Innebörden av den genomgripande förändring som genomfördes 1944 var ju att man strök det direkta kravet i de gamla grundsatserna om upphävande av den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen och deras läggande under samhällets besittning och kontroll. Man tog visserligen icke i programmet ställning mot samhällets övertagande av produktionen, men anser uppenbart att de mål man vill uppnå kan förverkligas utan att de avgörande produktionsmedlen överföres i samhällets ägo. Det socialdemokratiska partiet bekände sig i och med 1944 års nya partiprogram endast till en socialism med förbehåll och det förefaller att fästa större vikt vid förbehållen än vid socialismen.

Schematiskt kan förändringen framställas på följande sätt:

## **SOCIALISMEN**

1920: Socialdemokratin ”vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation”. ”Detta åter kan endast ske genom att upphäva den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen och lägga dem under samhällets kontroll och besittning . .

1944: ”Socialdemokratins mål är att så omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation, att bestämmanderätten över produktionen lägges i hela folkets händer, flertalet frigöres från beroende av ett mindretal kapitalägare och den på ekonomiska klasser byggda samhällsordningen lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande medborgare.”

1960: I huvudsak samma formulering, men bestämmningen ”det borgerliga” struket före ”samhällets”.

1975: I huvudsak samma formulering, men nu talar man endast om att ”så omdana samhället”, inte längre ”samhällets ekonomiska (och sociala) organisation”.

## **Samhälleligt och privat ägande**

För socialister är det självklart att en avgörande förutsättning för övergången från kapitalism till socialism är att den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen upphäves och dessa i stället lägges under samhällets besittning och kontroll. Kapitalism innebär privat ägande av de avgörande produktionsmedlen. Socialism innebär gemensamt dvs samhälleligt ägande av dessa produktionsmedel.

Detta utsades i 1920 års socialdemokratiska partiprogram inte endast i de allmänna grundsatserna utan även i punktprogrammet. Det krav som ställdes i ”socialiseringspunkten” var: ”I

samhällets ägo överföres: alla för en planmässig folkhushållnings genomförande erforderliga naturrikedomar, industriföretag, kreditanstalter, transportmedel och kommunikationsleder.” Innebörden i detta krav var, ställt i samband med vad som samtidigt sades i de allmänna grundsatserna, mycket klar. Kravet gällde alla avgörande produktionsmedel.

I 1944 års program talar man i motsvarande punkt fortfarande om behovet av ”en planmässig folkhushållning”. ”I all den omfattning det är nödvändigt för att förverkliga en sådan hushållning ... överföres i samhällets ägo naturrikedomar, industriföretag, kreditanstalter, transportmedel och kommunikationsleder.” Formellt var texten inte så kraftigt förändrad jämfört med 1920 års program, men punkten måste läsas mot bakgrunden av den ”villkorliga socialism” som uttryckts i de allmänna grundsatserna i samma program. En uppmjukning hade skett av kraven i ”socialiseringspunkten”.

Detta markerades än starkare i 1960 års program. Målsättningen ”en planmässig folkhushållning” hade där tagits bort och i stället sades att ”folkhushållningen (skulle) organiseras för att uppnå ekonomisk demokrati, ökad produktion, full sysselsättning, rättvis fördelning.” För att förverkliga en sådan hushållning överföres i samhällets ägo eller under samhällets kontroll naturtillgångar och företag i all den omfattning det är nödvändigt för att tillvarata viktiga medborgarintressen.”

Uppmjukningen av det tidigare ”socialiseringskravet” är nu fullständig. Varje politiskt parti torde kunna underskriva den anförda satsen. Vem vänder sig mot att samhället äger eller kontrollerar företag i den omfattning det är nödvändigt för att tillvarata viktiga medborgarintressen?

I de allmänna grundsatserna utvecklades ytterligare den helt hämningsfria opportunist som socialdemokratin hade kommit fram till år 1944 i de viktiga ägandefrågorna. Det sades där att ”socialdemokratin vill i varje särskilt fall pröva vilka former av företagande och ägande, som bäst tjänar materiellt framåtskridande och mänsklig välfärd.” Företagsformerna fick inte betraktas som något självändamål, fortsatte programtexten. ”Socialdemokratin vill fritt välja bland dem utan att hindras av traditionella föreställningar om gränserna mellan kollektivens och den enskildes uppgifter på det ekonomiska området.” Kravet från 1920 års program om att den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen skulle upphävas och dessa överföres i samhällets ägo låg nu långt borta.

Formuleringen av punktkravet i 1975 års program är i huvudsak oförändrad. I stället för ”viktiga medborgarintressen” talar man emellertid om ”gemensamma intressen”. Ägandefrågorna ägnas överhuvud taget ringa uppmärksamhet i de nya allmänna grundsatserna. Detta som en konsekvens av den inom socialdemokratin numera förhärskande inställningen, att frågan om privatkapitalistiskt eller samhälleligt ägande inte spelar någon avgörande roll. I nästan direkt avskrift av 1960 års program sägs det att ”socialdemokratin vill i varje särskilt fall pröva vilka former av ägande, företagande och nyskapande, som bäst tjänar människornas krav på framåtskridande och välfärd”.

Schematiskt kan utvecklingen framställas på följande sätt:

### ”SOCIALISERINGEN”

1920: ”I samhällets ägo överföres: alla för en planmässig folkhushållnings genomförande erforderliga naturrikedomar, industriföretag, kreditanstalter, transportmedel och kommunikationsleder.”

1944: ”En planmässig folkhushållning . . . I all den omfattning det är nödvändigt för att förverkliga en sådan hushållning ... överföres i samhällets ägo naturrikedomar, industriföretag, kreditanstalter, transportmedel och kommunikationsleder.”

1960: ”Folkhushållningen organiseras för att uppnå ekonomisk demokrati, ökad produktion,

full sysselsättning, rättvis fördelning. För att förverkliga en sådan hushållning . . . överföres i samhällets ägo eller under samhällets kontroll naturtillgångar och företag i all den omfattning det är nödvändigt för att tillvarata viktiga medborgarintressen.”

1975: ”Folkhushållningen organiseras för att uppnå ekonomisk demokrati, välfärd, arbeta åt alla, rättvis fördelning. För att förverkliga en sådan hushållning ... överföres i samhällets ägo eller under samhällets kontroll naturtillgångar, kreditinstitut och företag i all den omfattning det är nödvändigt för att ta till vara gemensamma intressen.”

Behandlingen av det privatkapitalistiska ägandet i de socialdemokratiska partiprogrammen är följdriktigt anpassad till vad som sagts om betydelsen av det samhälleliga ägandet. I 1920 års program finns ingen förståelse för privat ägande till produktionsmedel i det moderna samhället: ”Den privata äganderätten till produktionsmedlen var i äldre tider ett medel att tillförsäkra producenten hans produkt. Den kapitalistiska privategendomen har i stället blivit ett medel för de besittande att frånhända de arbetande frukterna av deras arbete.”

I 1944 års program anläggs också ett historiskt betraktelsesätt. Där beskrivs hur arbetarna skiljts från produktionsmedlen och förklarar att ”socialdemokratien vill åter förena arbetarna och egendomen”. Detta kan enligt programmet ske på två olika vägar: ”Där betingelser finnes för småföretagens verksamhet kan en sådan förening komma till stånd i den enskilda äganderättens form. Men under stordriftens tekniska förutsättningar måste kollektiva former skapas för delaktighet i egendomen.”

Privat äganderätt till produktionsmedel tänkes alltså 1944 endast förekomma i småföretag. 1960 års partiprogram går ett steg längre i acceptering av den privatkapitalistiska egendomen. Där sägs uttryckligen att socialdemokratien ”vill stimulera enskild företagsamhet på de områden, där denna visar sig kunna förena effektivitet och framstegsvilja med ansvar gentemot konsumenterna, de anställda och samhället.” Här görs alltså icke längre någon begränsning till små företag.

Samma sats överfördes oförändrad till det förslag till nytt partiprogram som den socialdemokratiska programkommissionen framlade i augusti 1974. Enligt programkommissionens yttrande över de avlämnade motionerna hade ”den mest återkommande kritiken” riktats just mot denna passus. Kommissionen sammanfattar: ”Den framförda kritiken går i allmänhet ut på att enskild företagsamhet under de redovisade förutsättningarna kan godtas. Det finns också ett antal motioner som kräver att frågan om förstatligande skjuts i förgrunden, men de sätter inte sin prägel på kritiken. Debatten utmärks i stället av en strävan att finna andra vägar att ersätta kapitalägarnas makt med en demokratisk kontroll.”

I sitt slutliga förslag till partikongressen har programkommissionen genomfört en sammanpressning av texten i det aktuella avsnittet, varvid satsen om att ”stimulera enskild företagsamhet” fallit bort. I punktprogrammet sägs emellertid att man vill ”främja nyskapande verksamhet i kollektiva och enskilda (kurs CHH) former inom alla viktiga samhällsområden”. Någon ändring i sak förefaller det alltså inte att handla om jämfört med 1960 års program. Socialdemokratins nuvarande praktik i regeringsställning utmärks ju också av mycket omfattande och undan för undan utvidgade stimulanser till privatkapitalistisk företagsamhet.

Det närmast föregående schematiskt framställt:

### **PRIVAT FÖRETAGSAMHET**

1920: ”Den kapitalistiska privategendomen har . . . blivit ett medel för de besittande att frånhända de arbetande frukterna av deras arbete.”

1944: ”Socialdemokratien vill åter förena arbetarna och egendomen. . . . Där betingelser finnes för småföretagens verksamhet kan en sådan förening komma till stånd i den enskilda äganderättens form.”

1960: Socialdemokratin ”vill stimulera enskild företagsamhet på de områden, där denna visar sig kunna förena effektivitet och framstegsvilja med ansvar gentemot konsumenterna, de anställda och samhället.”

1975: ”... främjas nyskapande verksamhet i kollektiva och enskilda former inom alla viktiga samhällsområden”.

## Staten och demokratin

I 1920 års socialdemokratiska partiprogram hette det, sedan såsom mål för socialdemokratin verksamhet ställts att skapa ett socialistiskt samhälle:

*”Detta mål kan icke uppnås utan politisk kamp. Socialdemokratin vill därför samla och politiskt organisera de utsugna klasserna, klargöra deras roll i den sociala utvecklingen, målet och vägarna för deras klasskamp, erövra den politiska makten och på den väg och i den ordning, utvecklingen själv anvisar, genomföra samhällets socialistiska organisation.”*

Den mångtydiga formuleringen i detta stycke ”på den väg och i den ordning utvecklingen själv anvisar” har många gånger kritiserats. Den utgör ett försök att undvika ett klart ställningstagande i de avgörande frågorna om makterövringen och staten. Men 1920 års program uttryckte dock en bestämd vilja att erövra den politiska makten och genomföra samhällets socialistiska organisation. Och även om det inte utsäges, förefaller det klart att man med uttrycket ”den politiska makten” icke avsåg enbart en majoritetsställning i riksdagen, utan något mera. Man var medveten om att arbetarklassen icke kan genomföra samhällets socialistiska organisation med den borgerliga statsapparaten som redskap.

I de följande programmen ställs överhuvud taget inte dessa problem. Erövringen av den politiska makten anses redan fullbordad. Den borgerliga statsapparaten accepteras utan diskussion som ett lämpligt redskap för socialdemokratin. På denna punkt finns alltså inte många formuleringar att jämföra i de olika programtexterna.

Schematiskt kan utvecklingen tecknas på följande sätt:

### STATEN

1920: ”Socialdemokratin vill . . . samla och politiskt organisera de utsugna klasserna, klargöra deras roll i den sociala utvecklingen, målet och vägarna för deras klasskamp, erövra den politiska makten och på den väg och i den ordning, utvecklingen själv anvisar, genomföra samhällets socialistiska organisation.”

1944: Problemet ställs inte. Erövringen av den politiska makten anses redan fullbordad. Den borgerliga statsapparaten accepteras utan diskussion som ett lämpligt redskap.

1960: Lika med ovanstående.

1975: Lika med ovanstående.

Den programkommission som utarbetat vad som kommer att bli det socialdemokratiska parti-programmet av år 1975 säger i sina kommentarer, att programförslaget ”ställer demokratiseringen av det ekonomiska livet i förgrunden”. Följande sägs i detta avseende vara en av de bärande tankegångarna i programmet:

*”Den innebär att huvudfrågorna för socialdemokratin i sin strävan att demokratisera ekonomin är att å ena sidan ge löntagarna inflytande ute i företagen, å andra sidan att bygga upp en samhällskontroll och planmässig hushållning omfattande hela ekonomin. För att klarare ge uttryck för denna grundsyn bör frågan om företags- och ägandeformer behandlas först efter kravet på en planmässig hushållning. Företagsformerna bör betraktas utifrån den förskjutning av den ekonomiska makten från kapitalägare till demokratiska organ som planhushållningen innebär och utifrån löntagarnas aktiva medverkan i företagets skötsel och*



*ledning.*”

Den korta summan av detta långa stycke är att det inte spelar någon roll vem som äger företagen, Wallenberg eller samhället, eftersom man ändå genomfört planhushållning och gett löntagarna inflytande i företagen. Men den fråga som programförslaget inte besvarar är om det går att genomföra planhushållning med bevarad privatkapitalistisk äganderätt till produktionsmedlen (företagen). En annan fråga som på samma sätt lämnas obesvarad är om inte den bestämmanderätt för samhället och löntagarna, som programförslaget ställer som ett viktigt mål (också formulerat så att socialdemokratin ”vill tillförsäkra löntagarna reell makt på alla nivåer i företagen”), måste innebära förändringar i ägandeförhållandena för att ha ett reellt innehåll.

Det låter vackert att säga att bestämmanderätten över produktionen måste läggas i hela folkets händer. Men detta blir ju endast en fras om man inte klargör hur det skall ske. Och de vackra orden blir direkt bedrägliga om man hävdar att folket kan ha bestämmanderätten över produktionen, men produktionsmedlen (företagen) fortfarande vara i privatkapitalistisk ägo.

Det nya socialdemokratiska partiprogrammet säger icke detta rent ut, men det säger heller icke motsatsen, nämligen att den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen måste upphävas och dessa läggas under samhällets besittning och kontroll för att den kapitalistiska utsugningen skall kunna upphävas och klassamhället bringas på fall.

Socialdemokratiens programskrivare söker smita undan denna för socialister grundläggande fråga genom att hävda att ägandeformerna endast spelar en underordnad roll. Och samma knep använder Olof Palme när han hävdar (se citatet ovanför denna artikel) att frågan om ägandet och övertagandet av produktionsmedlen aldrig spelat någon huvudroll för den svenska socialdemokratin. Det är en förfalskning. Palme behöver inte gå längre än till det partiprogram som var gällande fram till 1944 års kongress för att finna bevis för motsatsen.

Förslaget till nytt partiprogram för det socialdemokratiska partiet är ett program för ett socialreformatoriskt parti. Såsom sådant innehåller det en rad riktiga krav. Men det är inget program för ett socialistiskt parti. Det var heller inte meningen.

## Lästips

### Om socialdemokratin:

Ernest Mandel: [Den socialdemokratiska reformismens natur - Opportunismens materiella grunder](#) (1993)

Göran Therborn m fl: [Sverige före och efter socialdemokratin: en första översikt](#) (1979)

Kjell Östberg: [Om svensk socialdemokrati – artiklar från tidningen Fjärde internationalen](#) (1987-1996), [Byråkrati och reformism](#) (avhandling 1990), samt [Vad är socialdemokratin?](#) (2010)

### C H Hermansson:

[Texter av och om C H Hermansson](#)